

BOGDÁN PÉTER

Tapasztalati tudásátadás francia módra

BEVEZETŐ

Napjainkban a bikulturális (cigánymagyar) értelmiségi létnek velejárója egyfajta hídszerrep betöltése a nem-roma és roma közösségek között. Gimnazista és egyetemi éveim alatt ennek megfelelően erőteljesen bevonódtam a magyarországi roma ember- és polgárjogi mozgalomba, amelynek keretében dolgoztam a Horváth Aladár irányítása alatt álló Roma Polgárjogi Alapítványban, a Kállai László vezette Járszági Roma Polgárjogi Szervezetben Járszadányon, s természetes módon adódott, hogy csatlakoztam az RPA-ban képzőzzé és mentorommá vált Setét Jenő szervezetéhez, az Idetartozunk Egyesülethez is, mint olyan közösségi formációhoz, amelynek értékrendjét a legmesszebb menőkig osztom, s amely manapság a legaktívabb civil társulat a hazai és nemzetközi roma ügyekben. Ez utóbbi szervezetben 2016-tól a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozom. Ezáltal nyílt lehetőségem az EGAM (European Grassroots Antiracist Movement – Európai Alulról Szerveződő Antirasszista Mozgalom) részt venni a szervezet négy szakmai-képzési programjában. Írásomban a szervezet bemutatása után ezekről a programokról szeretnék beszámolni.

Az EGAM egy nemzetközi civil jogvédő szervezetet, 2010 novemberében alapították meg Párizsban. Alapprogramjuk szerint harcolni kívánnak az erősödő európai

rasszizmus, antiszemitizmus, populizmus ellen, valamint erősíteni szeretnék a civil társadalom elkötelezettségét az egyenlőség és az igazságosság minél erősebb érvényesülése érdekében.

A szervezet vezetése, tagjai, szimpatizánsai részt vesznek az európai *Roma Pride*-ok (Roma Büszkeség Napja) koordinálásában és támogatásában, fellépnek a görögországi újnácizmus ellen, ápolják a bosnyák vérengzések és a Balkán mézárások áldozatainak emlékét, életben tartják az örmény és a ruandai genocídium emlékezetét Törökországban, illetve Ruandában.

Magyarországon a demokrácia és az emberi jogok érvényesülésére fókuszálnak, amelyben a partnerük az Idetartozunk Egyesület.

A szervezet – hosszú évek óta – harcot folytat Csehországban is, hogy a cseh állam számolja fel a Prága közeli Lety u Piskuban azt a sertésstelepet, ami egy 2. világháborús roma koncentrációs tábor területére épült, megsértve az ottani tömegsírokban nyugvó roma áldozatok méltóságát.

Az EGAM-nak több mint 30 európai tagszervezete van, és együttműködik az Európai Parlamenttel, az Európai Bizottsággal és az Európa Tanáccsal is.

A francia civil szervezet legújabb eredménye a közelmúltból az, hogy az EGAM jelenlegi vezetőjének, Benjamin Abtannak a koordinálásával létrehozták az *Elie Wiesel Hálózatot* (The Elie Wiesel

Network), amelynek keretében több, mint négyszáz nemzeti és európai parlamenti képviselő, különböző politikai platformokból, 25 nemzeti parlamentből működik együtt azért, hogy erősítsék a demokráciát, segítsék az emberi jogok érvényesülését, illetve hogy megelőzzék a tömeggyilkosságokat.¹

Az EGAM nemcsak a politikai közelet résztvevője, hanem – az európai ifúságot megcélozva – akcióit elméleti képzésekkel és tapasztalati tudásátadással is egybeköti. Olyan tréningekkel, amelyek az Amerikai Egyesült Államokban és Európában (Franciaország, Svédország, Lengyelország, Németország, Nagy-Britannia, Olaszország, Írország, Svájc), illetve Európán kívül: Ausztráliában, Izraelben és Ruandában tudományos fokozatot vagy mesterdiplómát adó *Genocide Studies and Prevention* vagy *Holocaust and Genocide Studies* elnevezésű képzési programokra építenek.²

Raphael Lemkin, a *genocídium* szó megalkotója szerint: „A fizikai és biológiai népirtást mindig megelőzi a kulturális genocídium: vagy az adott csoport szimbólumainak megtámadásán keresztül, vagy a kulturális tevékenységekbe való beavatkozás eredményeként.”³

Az EGAM a *Genocide Studies and Prevention* szellemében az akciói során nagy hangsúlyt fektet a megelőzésre, ezért polgárjogi akciókat szervez, nyílt leveleket, nyilatkozatokat tesz közzé nemzetközi lapokban, különböző nyelveken, arra törekedve, hogy a 21. századi ifúság mentes legyen az intoleranciától, az előítéletektől,

a gyűlölködéstől, amelynek érdekében tapasztalati tudáson alapuló tréningeket szervez Európában.

SZARAJEVÓ – 2016. AUGUSZTUS

A program a Sarajevói Filmfesztiválhoz kapcsolódott. A szervezet ügyei és az európai helyzet elemzése mellett kiemelt téma volt a *Roma Pride* mozgalom története.

2011 óta húsznál is több európai országban szerveznek Roma Büszkeség Napját, amelyek célja a kulturális és politikai mozgósítás, valamint az egyenlő és méltányos bá-

násmód kiharcolása az európai cigányság számára.

A tréningen szó volt arról, hogy az EGAM szervezésében 2011 óta minden évben felmérés készül a munkaerőpiaci és a lakhatási diszkrimináció országokénti aktuális állapotáról. Elhangzottak beszámoló a szervezet delegációinak európai fellépéseiről, akcióiról. Szóba került a ruandai küldöttség tevékenysége, mely a franciák felelősségére hívta fel a figyelmet a tutszik elleni népirtásban.

Dr. Nicolas Moll történész részletesen bemutatta Bosznia és Hercegovina földrajzi adottságait, vallási és kulturális sokszínűségét, az ország történelmét, beszélt a sarajevói zsidó közösségről, az 1992 és 1995 közötti háborúról, az 1995-ös daytoni békéről, Bosznia és Hercegovina 1995 utáni etnikai térképéről, az ország háromnyelvűségéről.

¹ Az EGAM honlapja: <http://www.egam.eu/>

² <http://worldwithoutgenocide.org/about-us/other-opportunities/academic-programs-in-holocaust-and-genocide-studies>

³ D. Bloxham és A. D. Moses (2010): *The Oxford Handbook of Genocide Studies*. Oxford University Press, New York, 34. o.

Az elméleti előadásokat egy-egy adott témát tárgyaló szemináriumok követték. Az első téma az emberi és polgárjogi akciókhoz való személyes viszony volt. Mit tudnak a fiatalok személyesen hozzátenni az emberi és polgári jogok érvényesüléséhez? Milyen feladataik vannak saját szervezeteikben?

Ezt követően a fiatalokat „bevetették a mélyvízbe”, azaz a képzők igyekeztek bevonni őket a mindennapok szarajevói sodrásába, megmutatni nekik a jelenben élő múltat. Egy szarajevói városi séta következett az 1992–1995-ös háborúban megrongált és lerombolt, majd azóta renovált és újjáépített műemlékekhez, a Latin-hídhöz, melynek közelében Gavrilo Princip lelőtte Ferenc Ferdinándot és feleségét, a kulturális központokhoz és a legfontosabb politikai közintézményekhez.

Volt egy „Szarajevó ostrom alatt” jelzetű városi túra, amelynek során a hallgatók végigjárták a bosnyák főváros ostromlott területeit, az orvlövészek rejtekhelyeit, a Szarajevót a város nemzetközi reperével összekötő alagutat, amelyen keresztül a nemzetközi szervezetek négy éven át éllelmezték a várost, amíg az Ratko Mladić ostromgyűrűjében szenvedett, s elvitték az ifjúság képviselőit a fővárosi zsidó temetőbe is, majd túrát szerveztek Srebrenicába, a tömegmészárlás színhelyére és emléktemetőjébe.

Hogyan állunk ma a rasszizmus, a diszkrimináció és a népiirtás-tagadással Európában? címmel rendezték a következő beszélgetést, amelynek keretében a hallgatók az otthonról hozott tapasztalataik megosztásán keresztül próbálták kihámozni az öreg kontinens aktuális társadalmi gondjait. Ezt követően csatlakoztak a Szarajevói Filmfesztivál programjaihoz, amelyek

keretében Szarajevó ostromáról, illetve az új menekülthullámról, annak a balkáni vetületeiről néztek meg egy filmet.

A Szarajevói Filmfesztivál keretében a fiatalok láthattak olyan filmet is, amely a koszovói albánok kiirtásáról, egy másik a romániai cigányok helyzetéről szólt, egy harmadik a kurd futballisták gondjait és küszködéseit ábrázolta.

A harmadik alkalommal az örmény és ruandai genocídiumok, illetve a csehországi Lety u Pisku-i sertéstelep kapcsán azt tárgyalták meg a hallgatók, hogy az áldozatokra való emlékezetpolitikának mi a szerepe napjainkban, hogyan lehet azt kezelni, ha a hatalom korlátozza bizonyos társadalmi csoportok egyenjogúságát és közösségi identitásához fűződő jogait. A szeminárium után a fiatalok a Jugoszlávia felbomlását elemző szerb és horvát filmeket néztek meg, majd filmes beszámoló következett a város életéről a Hollandiába menekülés előtt és az onnan való visszatérés után.

„Mi mind menekültek vagyunk?”,

„Hogyan és miért kell európai identitást építeni?” címmel is tartottak szemináriumokat, külön előadás és műhelybeszélgetés keretében az online gyűlöletbeszéd is szóba került, és az, hogy a digitális térben hogyan lehet

küzdeni az emberi jogokért.

Elementáris erővel hatott a képzés során, hogy az 1990-es évek balkáni háborújának emlékei mennyire áthatják a jelent. Rendkívüli élmény volt megtapasztalni, hogy Bosznia-Hercegovina multietnikussága, multikulturalitása, vallási sokszínűsége a mindennapokban nem összekötő kapocs, hanem szétválasztó törésvonalak tömkelege.

a képzők igyekeztek bevonni őket a mindennapok szarajevói sodrásába, megmutatni nekik a jelenben élő múltat

A kívülálló azt gondolná, hogy az USA mintájára Bosznia-Hercegovina is lehetne egy „balkáni olvasztótégely”, de ehelyett a különböző kultúrák átléphetetlen határokká rendeződnek, annak ellenére, hogy Szerbiában, Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában a hivatalos államnyelv (azaz a szerb–horvát) lényegében ugyanaz.

Megdöbbenő volt azzal szembesülni, hogy a pár százaléknyi, apró nyelvi eltérések milyen erővel építenek fel egy különálló szerb, horvát és bosnyák identitástudatot. Magam is tapasztalhattam ottlétemkor, hogy néhány szóhasználati, családnév-végződésbeli vagy egyéb nyelvi elem alapján milyen szigorúan megkülönböztetik magukat a „másiktól”.

Ennek ellenére (vagy pont ezért) szerelembe es-tem Bosznia-Hercegovinával. Nehéz volt elszakadnom – a rendkívül mélyreható (a bosnyák társadalmi kérdéseket részleteiben taglaló) képzésnek köszönhetően – attól az egzotikumtól, hogy Európa közepén van egy muszlim-szláv állam, izgalmas történelemmel, kultúrával. Tudom, vissza kell ide térnem, hogy lássam, tanuljam, megértsem, akár csak a Filmfesztivál részese-ként, hogy a modern korban miként lehet megküzdenie egy népnek az elszenvedett történelmi traumával.

PÁRIZS – 2017. MÁRCIUS

2017. márciusában tartották Párizsban a *European Young Leaders Training Seminar* (Európai Ifjúsági vezetők szeminárium) című képzést, amely Szarajevóhoz képest részben új elméleti és gyakorlati anyagokat

tartalmazott, részben épített a szarajevói kurzusra, amennyiben *Sarajevo-sur-Seine* címmel mini filmfesztivál kapcsolódott hozzá abból a hét filmből, amelyeket a bosnyák képzés résztvevői a Szarajevói Filmfesztivál legjobb műveinek ítélték (A *Sarajevo-sur-Seine* című rendezvénynek többek között az is az egyik nem titkolt célja, hogy erősítse az inter- és multikulturális kötődéseket Nyugat-Európa és a Balkán között).

A képzés során a tanulók megismerkedhettek a migráns/menekült fogalmak törvényi definíciójával, az európai menekültek történetével, az európai szélsőjobboldal megerősödésének okaival, s azzal, hogy ez utóbbi politikai ideológia miként van jelen a Marseille közeli Beziers településen.

A foglalkozások során központi kérdés volt még az iszlámizmus fogalma és jelensége, hogy a *European Youth Foundation*⁴ (Európai Ifjúsági Alapítvány) milyen intézményi és az európai ifjúságot célzó tevékenységeket támogat, de szó volt az álhírek keletkezéséről és terjedéséről is, valamint arról, hogy a ruandai genocídium elkövetői és tettehársaik európai büntetlenségének hogyan lehet véget vetni.

A tréning során először *Bevonódásom az emberi jogi ügyekbe* címmel tartottak szemináriumot, amit egy látogatás követett a Bevándorlási Múzeumba. Harmadik alkalommal – szintén szeminárium keretében – az európai rasszizmus, diszkrimináció és antiszemitizmus állapotáról volt szó, míg negyedik alkalommal a Shoah Emlékművet látogatták meg a résztvevők.

A képzés keretében konferencia-részvétellel is sor került a revizionizmus, emlé-

a különböző kultúrák
átléphetetlen határokká
rendeződnek

⁴ <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation>

kezés és mobilizáció⁵ témakörében, majd egy várostúra következett a Charlie Hebdo szerkesztőségéhez és a Bataclan Színházhoz. A tréning résztvevőinek lehetőségük volt elutazni a francia Riviérára is, Beziérs településre, ahol transzparenszeket, röplapokat készíthettek, bekapcsolódva a szélsőjobb elleni helyi küzdelembe, kapcsolatot kereshettek az utca emberével, demonstrációt tarthattak a város közepén.

RUANDA – 2017. ÁPRILIS

2017. áprilisában *Genocide against the Tutsis: the truth, right now!*

– *International Delegation*

for the Commemoration of

the Genocide against the

Tutsis (Népirtás a tutszik

ellen: igazságot, most! –

Nemzetközi küldöttség a

genocídiumra való megem-

lékezéséért) címmel szervezett az EGAM

egy egyhetes kurzust Ruandában. A résztvevők megismerkedhettek a ruandai genocídium történetével, az aktuális társadalmi viszonyokkal, valamint azzal, hogy miként emlékezik vissza a népirtásra Fekete-Afrika ezen állama.

A tréning során nem volt elméleti képzés. Szinte az összes információt a népirtás túlélőitől tanulhatták meg a fiatalok, miközben egy hét alatt bejárták körülbelül az ország felét.

Az első napon kigalii várostúráján vettek részt, majd felkeresték a Gisozi Genocídium Emlékművet, egyúttal a múzeumot és tömegsírokat is.

Majd egy pszichiáterrel találkoztak, aki segített megérteni a népirtás szociálpszichológiai okait, végül felkeresték a Genocídium Ellen Harcoló Nemzeti Bizottságot, ahol a szervezet ügyvezető titkárával, illetve fő jogi tanácsadójával beszélgettek az országban történekről.

A képzés során a résztvevők találkoztak Kigali államügyészével is, valamint a Kigali Egyetem hallgatóival is eltöltöttek egy közös estet.

Gisenyi-ben a Bagogwe Emlékművet keresték fel. Találkoztak asszonyokkal a Genocídium Özvegyeinek Egyesületéből, akik szemtanúként beszéltek el családjuk lemészárlását. Találkoztak olyan hutokkal

is, akik 1994-ben nem gyilkolták, hanem mentették az áldozatokat.

További genocídium-túlélők éjszakába nyúlóan mondták el a történeteiket, válaszoltak a fiatalok kérdéseire.

Aztán látogatás következett Kibuye-ba, ahol egy túlélőtől, Eric Nzabihimana-tól meghallgatták a biseserói több tízezres tömeggyilkosság történetét. A Biseserói Emlékmű egy hegybe ásott tömegsirt jelöl. Itt is adódott alkalom beszélgetésre a helyiekkel.

Kigaliba visszatérve a fiatalok jelen lehettek az állami ünnepeken a Gisozi Genocídium Emlékműnél, este pedig részt vettek az elnéptelenedett főváros emlékező gyászmenetében, illetve a központi stadionbeli állami rendezvényeken, ahol nemcsak áldozatok szóltak fel, hanem az áldozatokat mentő igaz emberek is.

transzparenszeket,
röplapokat készíthettek,
bekapcsolódva a szélsőjobb
elleni helyi küzdelembe

⁵ A konferencián az előadók között voltak francia, franciaországi zsidó, horvát és orosz emberi jogi aktivisták. A konferencia résztvevői a revizionizmuson nem azt értették, hogy ők értékelik át a múltat, hanem azt, hogy van egy szélsőjobboldali törekvés, ami bagatellizálni akarja a történelmi múlt tragikus eseményeit (holokauszt és genocídium), amire emlékezéssel (emlékezetpolitikával) és mobilizációval (mozgósítással) kell válaszolni. Pedagógiai szempontból ennek a programelemnek az volt a kulcskérdése, hogy a felnövekvő generációt miként lehet ellátni olyan kompetenciákkal, amelyek birtokában eredményesen képesek fellépni a történelemhamisítások ellen.

A ruandai képzés során folyamatos volt a kapcsolat a genocídiumot túlélő (szülők nélkül maradt) árva gyetemistákkal.

Az EGAM által szervezett képzések közül – Szarajevóhoz hasonlóan vagy talán még annál is jobban – Ruanda tette rám a legmélyebb benyomást.

Ruanda természeti szépségei felülmúlhatatlanok. Nincs szó arra, ami visszaadja azt az érzést, hogy az ember megérkezett a boldogság szigetére. A boldogság azon szigetére, amit a vér öntözött a balkáni népiirtásokkal egyidőben, akkor, amikor a déli államokban dúló harcok (a közelség miatt) inkább tartottak érdeklődésre számot Európában, mint a távoli afrikai kis ország történései.

Ruanda ugyanolyan „fájdalmas régió”, mint a Balkán. Mégis eltér egy dologban: ott a kiirtottak családtagjai (nemzeti közmegegyezés keretében) megbocsátottak az üldözödeknek, a gyilkosoknak.

A fekete-afrikai országban a hétköznapi gyakorlat része, hogy szervezett (intézményi) keretek között találkoznak a genocídium elkövetői azokkal, akiknek a családtagjait kivégezték, s megbocsátást kérnek tőlük.

Olyan megbocsátást, ami igaz szívből jön, ami lehetővé teszi, hogy ne csak egyszer találkozzanak az életben, s hogy elmenjenek együtt (népiirtók és áldozatok) megkoszorúzni a megöltek sírjait.

Személy szerint azt gondolom, hogy ez a „megbékélési modell” egyedülálló a világban, s ha európai szemmel ezt a hozzáállást nehéz is megérteni, talán mégis érdemes lenne megtanulni, hogy a világ a mi térfelünkön is jobba legyen.

ez a „megbékélési modell”
egyedülálló a világban

otthon éreztem magam
Ruandában, nem
diszkriminált senki,
értették a gondolataim,
az emberiség fogalmát
ugyanúgy értelmeztük

Kigali utcáin (gazdag kisebbségi) fehér európai voltam, s nem tudtam elmondani az embereknek, hogy a saját hazámban vannak olyan társadalmi csoportok, amelyeknek hasonló gondolataik vannak az én közösségemmel kapcsolatosan, mint amilyen a hutuknak volt a tutszikról a népiirtást megelőzően.

A Kigali Egyetemen érdekes volt megtapasztalni a leendő ruandai értelmiségiek reakcióit arra, hogy a genocídium-tervek (térben és időben) egyedül Ruandában értek véget, miközben a világnak vannak olyan tájai, ahol ehhez hasonló történetek ma is zajlanak, vagy bármikor elindulhatnak, s amelyeknek én is szenvedő alanya lehetnék, ha hazámban nem létezne a józan többség (reményeim szerint).

Ruanda nemcsak természeti, hanem társadalmi szempontból is paradicsomi színekben tűnik fel előttem, úgy érzem, a Kigali Egyetem hallgatóival teremtődött egyfajta kapocs, a megértés és a kölcsönös elfogadás jegyében, amikor egyszerre értettük meg (ők mint feketék, én mint roma), hogy mit jelent kirekesztettnek lenni. Ehhez persze a toleráns attitűdök mellett az is kellett, hogy Ruanda, a sárgaláz, a

nyomor és a szenvedés, a lerongyolódott infrastruktúra, az ivóvíz nélküliség országa példásan számolja fel a rasszizmust, s olyan megbékéltetési eszközrendszert mutasson fel, ami példamutató lehet a világban bárhol.

Otthon éreztem magam Ruandában, nem diszkriminált senki, értették a gondolataim, az emberiség fogalmát ugyanúgy értelmeztük, s azzal a tanulással jöttem el, hogy ha nekik sikerült túllépni a feszítő

és tragédiába torkolló etnikai ellentéteken, akkor Európában is sikerülnie kell.

PRÁGA ÉS LETY U PISKU – 2017. JÚNIUS

Az *EGAM* 2017. júniusában *Dignity for Lety!* (Méltóságot Lety-nek) címmel rendezte meg a következő tapasztalati tudás-közvetítésre is építő tréningjét.

Ezúttal is inkább gyakorlati program-elemek voltak túlsúlyban, amelynek során – szemináriumok keretében – vitatták meg a hallgatók, hogy ma Európában hol tart a rasszizmus (különösen a romák megbélyegzése); mi történjen a 2017-es Roma Büszkeség Napja rendezvényeken, s milyen lehetőségek vannak egy olyan európai alapítvány felállítására, amely a holokauszt roma áldozatait kárpótolja.

A tréningnek része volt egy nemzetközi polgárjogi akció is, amelynek során a különböző országok résztvevőit elvitték Lety u Pisku-ba, ahhoz a sertéstelephoz, amit

egy volt roma koncentrációs tábor helyén építettek fel, s ott megemlékezést tartottak.

UTÓSZÓ

A helyszíni fellépés eredményeként 2017. őszén a cseh állam döntött a sertéstelep megvásárlásáról, valamint a volt roma koncentrációs tábor területének átadásáról a brno-i Roma Kulturális Múzeumnak, amely 2018-ban hozzákezdett egy roma holokauszt emlékhely kialakításához.

2018. májusában, Párizsban, *European Convention for the Circulation of the Youth* (Európai egyezmény az ifjúság körforgásáról) címmel rendeztek kétnapos konferenciát a *Universal Erasmus* koncepció megvalósításáról és megvalósíthatóságáról. Az elképzelés szerint az oktatási-utaztatási és diákcsereprogramokat ki kell terjeszteni az általános iskolásokra, akik kéthetes osztálykirándulásra mehetnének külföldre, és a középiskolásokra is, akik meghatározott ideig más országban végezhetnék tanulmányaikat.

